

Благота МРКАИЋ*

ЕКСПОНИРАЊЕ ЗЛА У ЛАЛИЋЕВОМ РОМАНУ ОДЛУЧАН ЧОВЈЕК

Мотиви зла у Лалићевим књижевним дјелима јављају се на различите начине и у различитом интензитету, што зависи од њихове природе и укупног умјетничког склопа. У том погледу се успоставља својеврстан и занимљив систем умјетничке мотивације.

Карактеристично је да Лалић у свом роману *Одлучан човјек*, који припада трећој (завршној) фази његовог стваралаштва, проблематику зла по први пут осмишљава и представља доминантно путем психолошког, прецизније *психијатријског* дијалога кога творе његов дух и имагинација, а који својом значењском структуром конституише необично богат слој књижевне психијатрије, посебно битан за разумијевање овог романа као самосвојне умјетничке цјелине. Иновирајући стално своју романескну технику, Лалић је тако поступио јер то одговара овом дјелу, које је и први његов роман о изразитом десструктивцу, главном лику Боју Шанчевићу, кога проналази у друштву хероја (својих сабораца) из Другог свјетског рата. Он том антихероју, некадашњем генералу полиције и министру и, како истиче, „бившем јунаку и бившем човјеку” не супротставља озбиљније ниједног позитивног јунака (саборца) као у ранијим дјелима, што му је омогућило да досљедно реализује своју замисао о антихероју, без чега би овај роман био „нека врста блиједог римејка већ познатих његових дјела”.¹

Главни конфликти се одвијају у самом Боју Шанчевићу и у његовом дијалогу са психијатром – докторком Јеринић, што је у функцији комплексног сагледавања психологије антихероја. На почетку је дат сажет приказ

---

* Проф. др Благота Мркајић, Филозофски факултет, Никшић

¹ Ново Вуковић: *Структурисање њриче о антихероју у роману Одлучан човјек*. Рад је саопштен на научном скупу о Михаилу Лалићу у ЦАНУ (Зборник, 1999, стр. 165).

приморског амбијента, гдје се лоцирају збивања и експозиционо представљају ликови са којима Бојо започиње разговор и бива доведен у различите позиције непосредне „вербалне интеракције”. У складу са умјетничком визијом и стваралачким спонтанитетом, Лалић се још не одлучује за *чисти дијало*, како Борис Томашевски назива разговор између двије личности, већ укључује и представља неколико говорних актера. Према својим стваралачким пропозицијама, тако остварену позицију ситуира у *проширени дијало* који добија карактер упознавања саговорника (интерлокутора). Учињено је то са циљем да се поближе сагледа једно вријеме и искоригују нека ранија пишчева схватања и вриједносни критеријуми. Такав *проширени дијало* не добија изразитије драмско обиљежје, иако дотиче поједине табу теме, нарочито голооточку тематику, при чему се јасно алудира на директне злочине и одговорност Боја Шанчевића.

Послије овако вјешто коришћеног дијалога у експозиционе сврхе, смјењује га *унуирашњи моноло* чиме се најављује Бојов оштар опозитни став према својим саговорницима. Такав однос Лалић надаље развија увођењем поменутог имагинативног *психијајтријског дијалога* информисањем о Шанчевићевим различитим физичким и душевним симптомима болести. Нозолошки (онај који се може сврстати као болест) га одређује и представља прије него што га директно суочи на готово класичан клинички начин, са љекарима психијатрима, понајвише са главним психијатром докторком Јеринић.

У том контексту у пишчев наративни ток интегрисана је (II поглавље) једна реплика, а која у етичком погледу представља експлоатисање и слање у смрт недужних жртава од стране сада већ, како се медицинским језиком истиче, регистрованог и донекле „одређеног пацијента” Шанчевића. Експоненти зла се тако истовремено очитују и односе и на шири друштвени план па се пишчевим убојитим сатиричким жигосањем освјетљава поразна слика актуелног романексног времена и његових злочиним унижених протагониста.

Дијалогско казивање, уз присуство ријетких наративних одредница, поприма узбудљив ток истичући попут Бодлеровог схватања противрјечности људске природе, стање наглашене конфликтности датог антихероја. На тај начин се осјетније прелази на индивидуални план у коме долази до „затезања” између оног што Шанчевић „званично слави и оно што он крије испод површине те званичности”.²

Увјеравамо се да је постепено припремљен за дуже задржавање код психијатара ради подробнијег посматрања и дијагностификовања. Лали-

² Као под 1, стр 167.

ћева књижевана психијатрија тако јасно асоцира на медицинску. У том смислу Бојо, по познатој процедури, разговара са неколико доктора психијатара и бива упућен код специјалисте неуролога и психијатра докторке Јеринић. За разлику од медицинске хоспитализације, она је сада унапријед обавијештена о пацијенту, што вјешто и успјешно прикрива, а што обезбјеђује посебно мјесто и смисао дијалошком комуницирању у оквиру књижевне психијатрије и ствара утисак не фиктивног, већ аутентичног чина.

Романескна динамика се остварује поступком градације, при чему одређен број Бојових саговорника остаје само на нивоу поменутих и споредних ликова, а он све више избија у фокус пишчевог интересовања и бива представљен као пацијент са мноштвом патолошких симптома, фиктивних идеја, крајње грубих, чак анималних поступака, до на крају, знатне дезинтеграције и скоро потпуне душевне поцијепаности. Сва та стања докторка Јеринић прати и оштрим вербалним реакцијама, том својеврсном психотерапијом, разоткрива пацијента и подређује га свом ранијем створеном плану. Извјесно је и то да Лалић деструктивцу Шанчевићу не пориче одређени интелектуални ниво, доводи га у ситуацију да прозре упућена му провокативна питања и докторкине прикривене намјере, али га ни то не штити од директног сучељавања са својим злочинима тешко схватљивим људском разуму. Напротив, притијешњен непобитним доказима, он се све више уплијеће у докторкину вјешто исплетену мрежу. Лалић несумњиво показује веома добро познавање опхођења са психотичним пацијентом, што нарочито илуструје висока професионалност докторке психијатра која прво упознаје историју његове (Бојове) болести и сагледава је у зачецима „раних година”. Нарочито апострофира утицање генетског фактора на основу кога сазнајемо да је Бојо син убица, што је и пресудно за његову даљу психолошку динамику. Дакле, један од главних узрока Шанчевићевог девијантног понашања је у његовом микросоцијалном пољу у коме је формиран „самоубилачки култ личности”.

Смјењивање наративних форми у овом дјелу у функцији је извјесног релаксирања увелико нараслих тензија, тако се, на примјер, при крају 11-тог поглавља „чује” један глас који је тешко разабрати, а који, условно узето, асоцира на Прустову опсесију у трагању за изгубљеним временом, а који мисаоно спаја узроке и посљедице Бојовог страдања: „Ти си, генерале, живио дуже него што треба. То је твоја трагедија!”³

Тако се у паремиолошком духу и изразу завршава једна од кључних цјелина у креацији лика овог антихероја.

³ Михаило Лалић: *Одлучан човјек*, Рад, Београд, 1990, стр. 16.

У домен књижевне психијатрије иде и посебно констатовање Бојове изражене анксиозности, односно сагледавања стеченог страха који је у нескладу са његовом некадашњом „постојаношћу” и „угледом” стицаним на одговорним друштвеним позицијама које је дуго заузимао и за које је примао одликовања. Због необичности таквог стања, Лалић овај лик сучељава опет са више љекара који у роману формирају неку врсту конзилијума који га из свог домена различито, али у суштини на сличан или истовјетан начин сагледавају.

Удвајањем Бојове личности, попут Лада Тајовића у *Лелејској јори*, изражен је његов разговор са самим собом, јер је оптерећен опсценама и привиђењима па се у оштром вербалном дуелу супротставља гласу свога двојника који га, као казну за почињена недјела, снажно дестабилизује и даје му печат агоније. Фиктивним гласовима издвојен је необичан дијалогски пар што одаје Бојову немирну савјест, егоизам, тврдичлук и агресивност. Чини се да је то у погледу драмске супстанцијалности адекватна припрема за докторкин дефинитивни обрачун са овим пацијентом кога дуго „лијечи” а која је, у одређеном интервалу, постала његова чудна опсесија „врста утваре и врста љубави”.⁴

Инсистирање на таквој емотивности је пише све интензивније помјерање позиције дјела „са друштвеног на индивидуални план”. На том фону докторка – психијатар свом „обожаваоцу” припрема највећа изненађења и изазива његов заслужено фатални крај. Убједљивим оптужбама и непобитним чињеницама нарочито детаљно расвјетљава догађаје из поменутог ратног периода у коме је Бојо Шанчевић починио, хладокрвно и са уживањем, многе гнусне злочине над недужним жртвама и лично над докторкином најближом родбином.⁵ Она више не тактизира ријечима, нити ријечима, како би рекао Стендал, крије „своје мисли”.

У том циљу дијалози су у овом роману карактеристични како по „оном што исказују, тако и по оном што крију”.⁶

Стрпљива и искусна докторка Јеринић је несумљиво остварила своје планиране резултате, па охрабрена тим, све више свога пацијента увлачи у самоисповиједање. Он тако у исповједном тону константује да нико не може бити чист кад га шчепају двије але као, на примјер, „револуција и реакција”, а да би се свијет поправио, „морало је да се плати крвљу и плаћено је”.⁷

⁴ Драган Лакићевић: (поговор роману *Одлучан човјек*, цит. издање, стр. 185).

⁵ *Одлучан човјек*, стр. 185.

⁶ *Француски реалистички роман XIX стољећа*, Школска књига, Загреб, 1972, стр. 72.

⁷ Као под 3 стр. 98.

Лалић сматра да је то цијена и резултат новог револуционарног морала по коме се демонизацијом свих који припадају супротној страни постиже кохезија сопствене групе и оправдавају нове норме дијаметрално различите од традиционалних које се темеље и развијају на природним, универзалним законитостима и вриједностима. Из дијалога Боја Шанчевића и јасне семантике његовог имена проистиче да је овај антихерој, сем поменутог микросоцијалног поља, још и корелат власти коју представља и експонент личне и колективне патологије и агресивности. По Лалићевом схватању, неодвојиве су лична и колективна деструкција, при чему је ова друга опаснија и разорнија. Тај спрег је и довео до Бојовог раслојавања и самоуништења. Тако се коначно затворио круг из којег он у својој узалудности и бесмислу није имао излаза.

На крају, све то упућује да је Лалић у овом роману обољели друштвени организам подвргао психотерапији као једном од начина за његово дијагностицирање и неко могуће исцјељење.

Blagota MRKAIC

THE EXPOSURE OF EVIL IN THE LALIC'S ROMAN *THE DECISIVE MAN*

Summary

In his novel „A decisive man” Lalic justifies and presents for the first time motives of evil in a dominant way by psychological – psychiatric dialogue. That fits this novel which presents an expressive destructive man, the main character Bajo Sancevic who is found between heroes (his fellow soldiers) from the Second World War. The dialogue with doctor Jerinic reveals his crimes which he committed over innocent victims. Social methods of that time made it possible for him to do that. According to Lalic's ideas the personal destruction can't be separated from the collective destruction. That caused Bajo's revelation and self-destruction.

